

MONUMENTS MEGALÍTICS I UTILLATGE LÍTIC POLIMENTAT DEL TERME MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. NOVES TROBALLES I REVISIÓ DE LES ANTERIORS¹

Per Xavier Rocas^(a) i Carles Roqué^(b)

^(a)Terracotta Museu de Ceràmica, la Bisbal d'Empordà · terracottamuseu@labisbal.cat

^(b)Facultat de Ciències, Universitat de Girona · carles.roque@udg.edu

RESUM:

L'article actualitza el catàleg de monuments megalítics localitzats en el terme municipal de Palafrugell, revisa algun dels elements coneguts fins avui i en dona a conèixer de nous. Així mateix, recull i estudia l'utilatge lític polimentat trobat al municipi.

PARAULES CLAU:

Prehistòria, Palafrugell, megalitisme, indústria lítica polida.

ABSTRACT:

The present article updates the list of megalithic monuments located in the municipality of Palafrugell, presenting some new items and revising a few previously known ones. The polished stone tools found in the municipality are listed and analysed.

KEY WORDS:

Prehistory, Palafrugell, megaliths, polished stone tools.

Recepció: 24/02/2014 · Acceptació: 07/03/2014

¹ Voldríem dedicar aquest treball a la memòria i com a modest homenatge a Lluís Esteva i Cruañas (primer president de l'IEBE i president d'honor de l'entitat) en la cinquantena de la publicació del primer volum dels seus corpus de Sepulcros Megalíticos de las Gabarras. L'aportació del senyor Esteva a l'estudi dels monuments megalítics del Baix Empordà ha estat, sens dubte, fonamental; fruit del seu treball investigador rigorós i infatigable és, en gran part, l'espectacular nivell assolit en els estudis sobre el megalitisme de les Gavarres-massís d'Ardenya. Des d'aquí, doncs, el nostre reconeixement.

ELS JACIMENTS. CATÀLEG I CONTEXTUALITZACIÓ DE LES RESTES

Cert és que al terme de Palafrugell es troben pocs monuments megalítics segurs si es compara amb d'altres municipis de la comarca; especialment destacable és, per exemple, l'alta concentració megalítica que existeix a les Gavarres-massís d'Ardenya amb més 40 monuments agrupats en tres sectors: Fitor i els seus entorns, Romanyà de la Selva i Calonge (un grup que sobresurt no només pel nombre d'estructures i la proximitat espacial entre elles, sinó també per la seva antiguitat i pervivència al llarg del fenomen megalític a Catalunya) (Tarrús et al., 1990, p. 27-28). L'existència en el nostre municipi d'un únic sepulcre megalític confirmat (dolmen de Can Mina dels Torrents) i un catàleg escàs de troballes d'indústria lítica polida semblarien indicar fins avui una discreta ocupació d'aquest territori durant la prehistòria recent. El present treball permet ampliar ambdós registres, no només amb el reconeixement i descripció de noves estructures megalítiques (possibles i dubtoses), sinó també amb noves descobertes d'utilatge lític, i evidencia una més gran presència humana durant aquest període (Fig. 1).

Dolmen de Can Mina dels Torrents. (Esteva, 1964a, p. 5; 1965, F. 25 lám. VII; Badia, 1968, p. 5-6; 1977, p. 235; 1981, p. 430; Tarrús et al., 1990, p.32-34). El megàlit es localitza prop del mas d'aquest nom, en un replà del vessant nord-est del puig de Rais, turó situat al nord de Llafranc. Separat del mar únicament pel pujol esmentat, la proximitat al litoral, així com el fet que és el monument megalític més allunyat del conjunt dolmènic de la serra de les Gavarres, el fan prou singular i interessant. Aquest megàlit, bastit amb lloses de granit biotític amb megacristsalls, i classificat com un probable sepulcre de corredor de cambra subcircular aprofundida artificialment, hauria estat construït entorn als anys 3400 - 3000 aC (Tarrús et al., 1990, p. 34). Va ser descobert pel Sr. Jordi Cama i excavat l'any 1964 sota la direcció de Lluís Esteva, el qual, malgrat trobar el jaciment totalment espoliat per haver estat reutilitzat en èpoques recents com a barraca de vinya, va recuperar a l'exterior del sepulcre mitja dotzena de fragments de ceràmica de tipus dolmènic i quatre fragments d'àmfores romanes. Esteva també va assenyalar la presència d'una cassoleta artificial gravada a la coberta. Poc després d'haver estat excavat i publicat, el sepulcre va patir els efectes d'uns desaprensus que el van enderrocar; fou restaurat i consolidat novament l'any 1968 sota la direcció del mateix Lluís Esteva (Fig. 2).

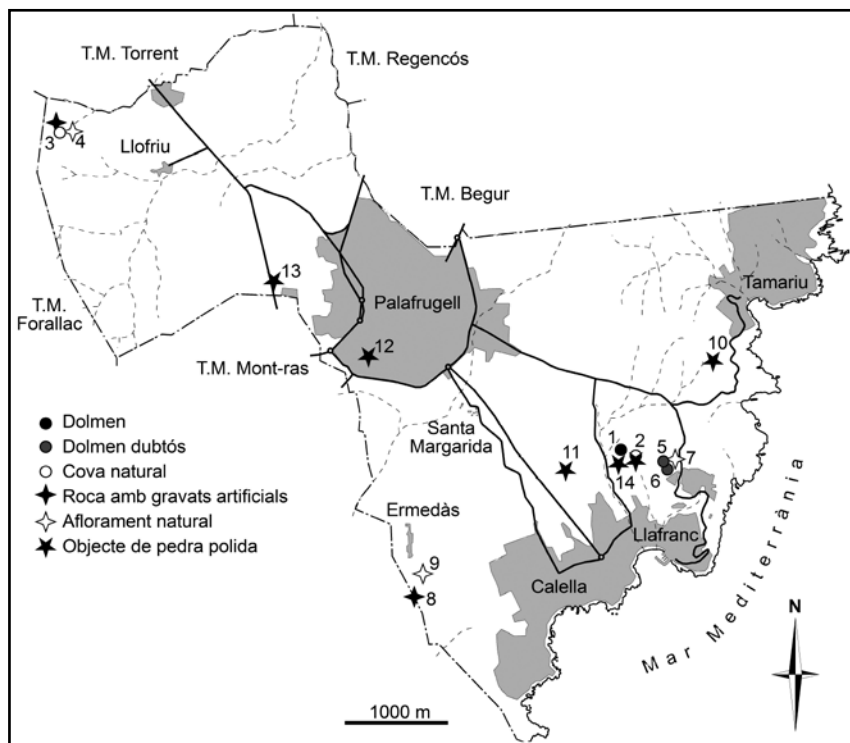


Fig. 1. Mapa de localització de les restes prehistòriques (segures i suposades) del terme municipal de Palafrugell. 1: Dolmen de Can Mina dels Torrents. 2: Abric sepulcral i objectes lítics del paratge dels Torrents. 3: Paradolmen Cova del Mas Estela. 4: fals menhir del Mas Estela. 5: Dolmen dubtós de Les Pasteres-I. 6: Dolmen dubtós de Les Pasteres-II. 7: Ara dels Sacrificis. 8: Gravats del Puig Calobrer. 9: Pedra de Rapinya. 10: Destral de Puig de Ramals. 11: Destral del paratge de Farena. 12: Destral del carrer de Palamós. 13: Destral del coll de Morena. 14: Destral del Puig de Rais.

El dolmen de Can Mina es troba recollit en el PEPiPHP (Pla Especial de Protecció i Intervenció del Patrimoni Històric) de Palafrugell com a unitat arqueològica (número d'identificació A-01), i declarat BCIL.

Abric sepulcral del paratge dels Torrents. Badia dona la notícia de la troballa de diversos objectes lítics «en una cavorca o abric natural situat a uns 200 metres a llevant del dolmen [de Can Mina]» (Badia, 1977, p. 235). El descobridor d'aquests materials fou Jordi Massoni, del grup inicial del Museu de Palafrugell (Tarrús, 1990, p. 34), el qual –preguntat per nosaltres– confirma la descoberta al lloc d'un conjunt format per una destral molt fragmentada i tres petites peces tallades en pissarra, i la seva localització exacta a l'interior

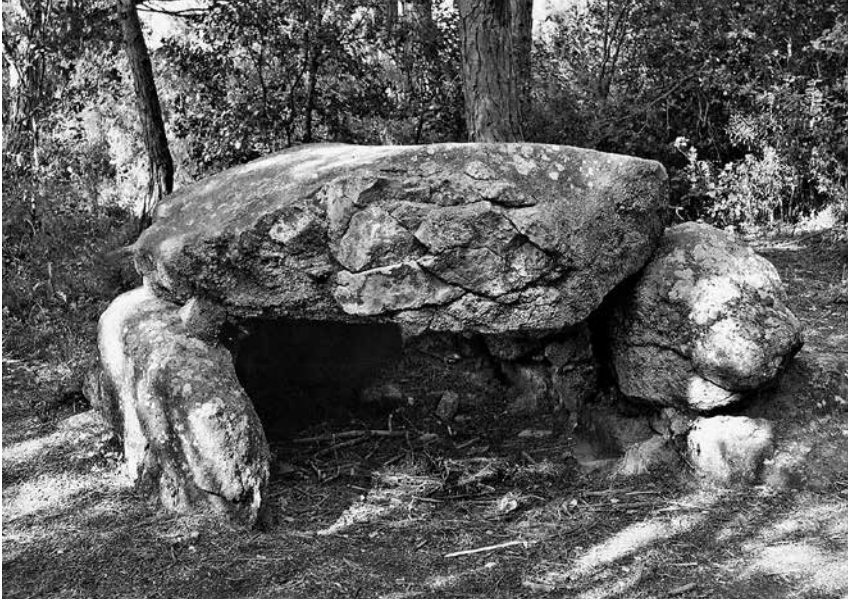


Fig. 2. Dolmen de Can Mina dels Torrents.

mateix de l'apilonament de grans blocs arrodonits de granit biotític amb megacrystals que hi ha en el paratge dels Torrents (UTM: 31T 0516028/4638914). Uns apilonaments que, com en aquest cas, ben sovint formen una mena de caus o concavitats al seu interior, anomenades coves en caos de boles, generades com a conseqüència de l'erosió del sauló que envolta grans blocs de roca inalterada (Fig. 3).

És, doncs, molt probable que aquest cau del paratge dels Torrents hagi estat aprofitat per a un ús sepulcral; de fet aquesta va ser una pràctica habitual durant el Calcolític i el Bronze antic, de què tenim diversos exemples a la comarca del Baix Empordà, especialment a Calonge (Oliva, 1947-51; Esteva, 1956-1957, 1958, 1964b, 1970, 1978; Caner, 1983; Toledo & Agustí, 1987; Carreras & Tarrús, 2011). Malgrat aquests paral·lels clars, però, i mancats d'una excavació arqueològica del lloc, l'hem de considerar avui per avui (i per prudència) com a jaciment incert. L'element es troba inclòs dins el PEPIPHP (unitat arqueològica A-22), i declarat BCIL.

Paradolmen Cova del Mas Estela. (Esteva, 1970, F. 57, estació 1 (I); Badia, 1977, p. 243). És una petita cavitat situada entre un grup de blocs de roca a la part alta del Puig de la Cova (també conegut com a Puig Granell i Puig Rosó), a Llofriu (UTM: 31T 0509953/4642315).

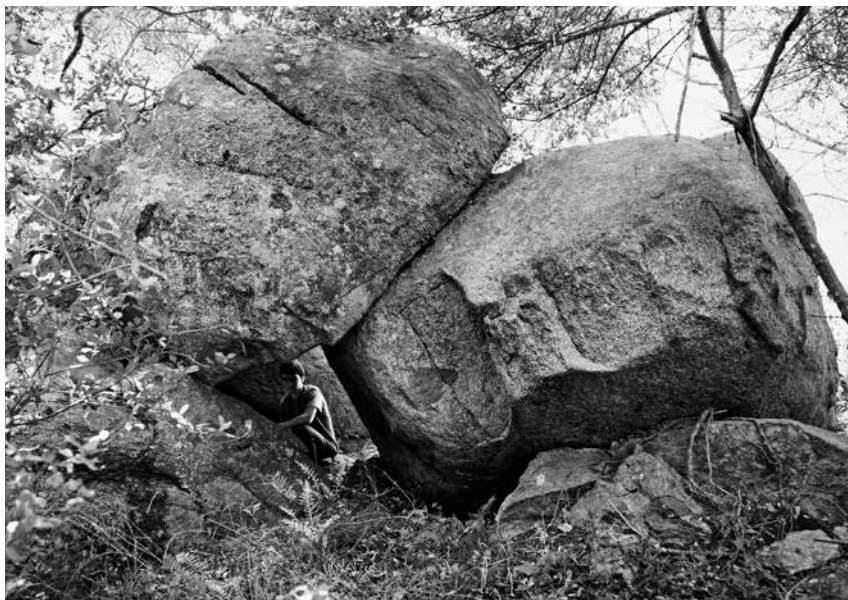


Fig. 3. Abric del paratge dels Torrents.

El conjunt és format per sis blocs de corniana micàcia de geometria irregular, i un bloc que fa de coberta, del mateix material. Aquest bloc de coberta sembla haver estat col·locat artificialment, contràriament a la resta de lloses que formen part de la roca natural.

L'abric fou descobert per Joan Badia Homs i Albert Recasens el 1966, i excavat per Lluís Esteva l'any següent. El resultat d'aquesta intervenció, però, fou negatiu, no podent-se documentar durant els treballs cap nivell de sedimentació ni cap mena de material arqueològic, probablement a causa del seu ús posterior com a barraca o refugi de bosquetans. Esteva (1970, F. 57, estació 1 (I)) en va publicar la planta i el va considerar un sepulcre d'autenticitat improbable atenent a la manca absoluta de material arqueològic i al fet que no tiene cabecera y las piezas laterales descansan sobre un fondo de pizarras descompuestas, sin surco alguno (Fig. 4). Malgrat aquesta atribució dubtosa, l'element es troba incorporat en el PEPiPHP de Palafrugell com a unitat arqueològica (número d'identificació A-03), i declarat BCIL.

A uns 7 m al nord del megàlit, Esteva va localitzar també tres cassolletes en un aflorament natural, de les quals en va considerar una com a clarament artificial, i les altres dues com a dubtoses.



Fig. 4. La Cova del Mas Estela.

Roqué et al. (1995) consideren una d'aquestes dues cassoles com a natural i l'altra artificial però gravada en època històrica (Roqué et al., 1995, p. 82) (Fig. 5).

A 25 m al nord-est de la cova (UTM: 31T 0509982/4642347) hi ha un bloc de corniana que sobresurt mig metre del sòl, del qual s'ha arribat a dir si podria ser un petit menhir (Badia, 1977, p. 243; 1982, p. 9). Tanmateix, no es tracta d'una pedra clavada al terra, sinó que forma part d'un aflorament natural, raó per la qual cal descartar-ne l'origen artificial (Fig. 6).

Dolmen dubtós de Les Pasteres-I. Està situat en un replà del vessant nord-oest del Puig de les Pasteres, a prop de Sant Sebastià de la Guarda (UTM: 31T 0516347/4638925). Es tracta d'un agrupament de cinc blocs de corniana clavats al terra i alineats formant una estructura en «L». A uns 20 m a l'est hi ha dues lloses planes de granit biotític que tal vegada podrien haver format part de la coberta d'aquest possible sepulcre. Tot i això, en no haver estat mai excavat, caldria considerar-lo avui d'autenticitat dubtosa. Està inclòs en el Pla Especial de Protecció i d'Intervenció en el Patrimoni Històric (PEPIPH) de Palafrugell (número d'identificació A-02), i declarat BCIL (Figs. 7 i 8).

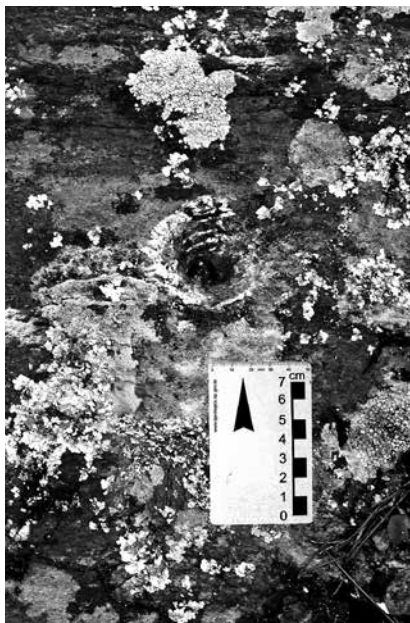


Fig. 5. Roca amb inscultures de la Cova del Mas Estela.



Fig. 6. Fals menhir del Mas Estela.

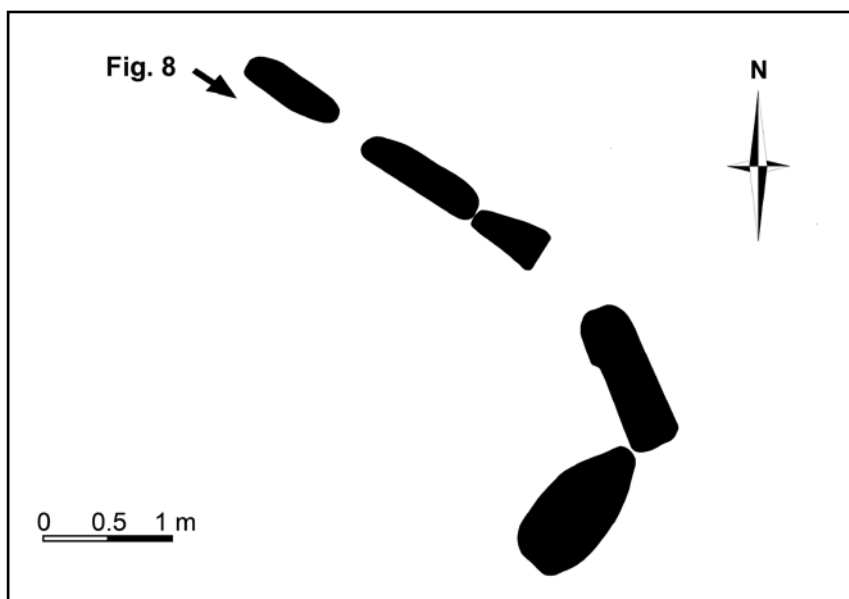


Fig. 7. Planta del dolmen dubtós de Les Pasteres-I.



Fig. 8. Dolmen dubtós de Les Pasteres-I.

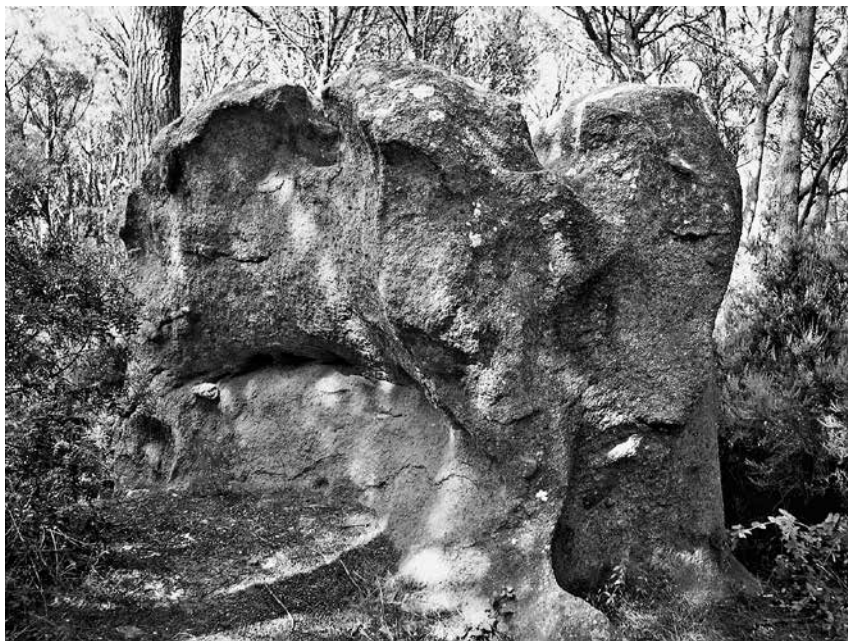


Fig. 9. Ara dels Sacrificis.

A uns 50 m a l'est-sud-est d'aquest element es localitza el que hom anomena popularment «l'Ara dels Sacrificis» de les Pasteres (UTM: 31T 0516397/4638912), una gran bola de granit biotític afectada per una intensa meteorització a la part inferior, que li ha fet adquirir un aspecte curiós, fins a cert punt semblant a un bolet, la qual a més presenta una gran cassoleta a la part superior que té forma de mitjalluna. Tot i que s'ha dit que podria ser una roca treballada artificialment, en realitat la seva forma peculiar és el resultat de processos geològics naturals (Roqué & Pallí, 1991, p. 26; Lledó & Roqué, 2005, p. 52) (Fig. 9).

Dolmen dubtós de Les Pasteres-II. En el mateix replà de la muntanya, a uns 50 m del dolmen dubtós de Les Pasteres-I, en direcció sud-sud-est, hi ha un apilament de quatre blocs de corniana que podrien correspondre a la cambra d'un dolmen ensorrat (UTM: 31T 0516376/4638879). Per tal de distingir-lo del seu veí, l'hem anomenat Les Pasteres-II. L'estructura és constituïda per una llosa plantada al terra i dues més de tombades, sobre les quals es recolza una llosa plana que sembla fer de coberta. Tres altres blocs ajaguts s'arreglen amb la llosa plantada, conformant el que es podria interpretar com a un corredor. Tot i que l'agrupament sembla artificial, sense



Fig. 10. Dolmen dubtós de Les Pasteres-II.

una excavació arqueològica s'ha de considerar com un dolmen dubtós. En qualsevol cas, caldria incloure'l dins el PEPH (Figs. 10 i 11).

A uns 50 m en direcció al sud-oest, al costat del corriol que mena al paratge dels Torrents (UTM: 31T 0516293/4638879), hi ha un bloc de corniana tombat al terra, que amida 3.3 m de llarg per 1.1 m d'ample i 0.8 m de gruix, el qual presenta un dels extrems arrodonits. Tot i la forma allargada de la roca, no sembla probable que es tracti d'un menhir caigut (Fig. 12).

Gravats del Puig Calobrer (UTM: 31T 0513581/4637542). Són un conjunt de 25 cassolotes i 2 reguerons artificials, segurament prehistòrics, gravats sobre un aflorament de corniana al cim del turó, al costat de la fita (trencada) que delimita els termes municipals de Palafrugell i de Mont-ras (Roqué et al., 1995: 82). Tot i la rellevància d'aquestes restes, no estan incloses en el PEPH ni tampoc gaudeixen de cap tipus de protecció (Figs. 14 i 15).

A uns 250 m al nord-est del Puig Calobrer es troba la pedra de Rapinya (UTM: 31T 0513723/4637732), una bola granítica parcialment disgregada. S'ha dit que podria haver estat treballada

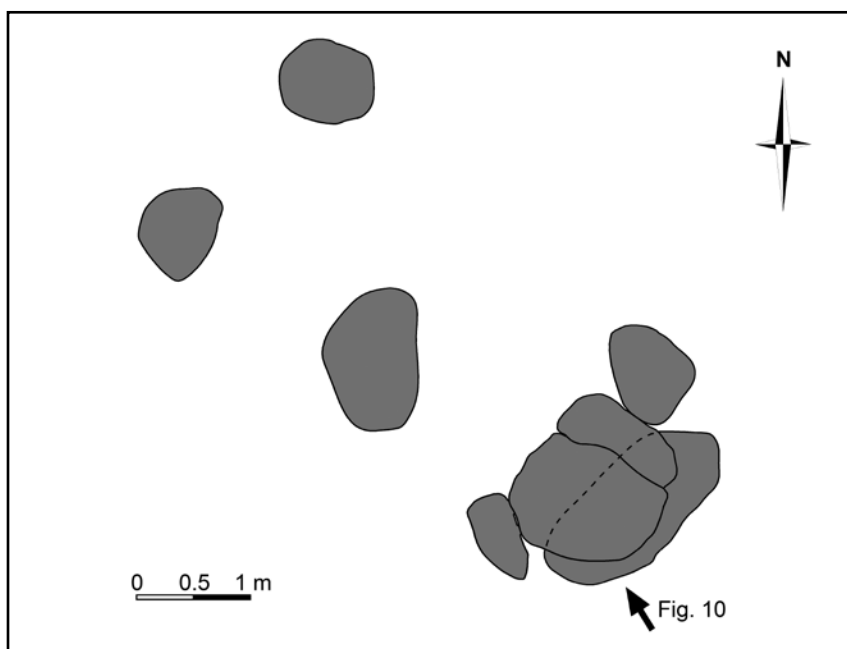


Fig. 11. Planta del dolmen dubtós de Les Pasteres-II.



Fig. 12. Menhir dubtós dels Torrents.



Fig. 13. La Pedra de Rapinya.



Fig. 14. Gravats del Puig Calobrer.

artificialment (Badia, 1982, p. 8), però totes les petites cavitats i marques de la seva superfície són resultat de la meteorització que ha patit la roca. Al seu voltant hi ha diversos fronts de pedreres antigues, datades entre els segles XIV i XVI (Lledó & Roqué, 2005, p. 63) (Fig. 13).

A diferència dels gravats del Puig Calobrer, aquest element sí que es troba incorporat en el PEPHIP com a unitat arqueològica (número d'identificació A-04), i declarat BCIL, tot i que al nostre parer s'hauria de descatalogar.

LA INDÚSTRIA LÍTICA. ESTUDI TIPOLOGIC I DE LA MATÈRIA PRIMERA

A banda d'aquests jaciments, cal esmentar les troballes disperses i ocasionals de materials sobre roca polida que s'han fet en diferents llocs del municipi palafrugellenc. Les notícies que es refereixen a la localització d'utilatge lític al terme són –sobretot si les comparem amb l'habitud amb què es refereixen altres descobertes en pobles dels encontorns, com ara Pals, Regencós o Begur–, més

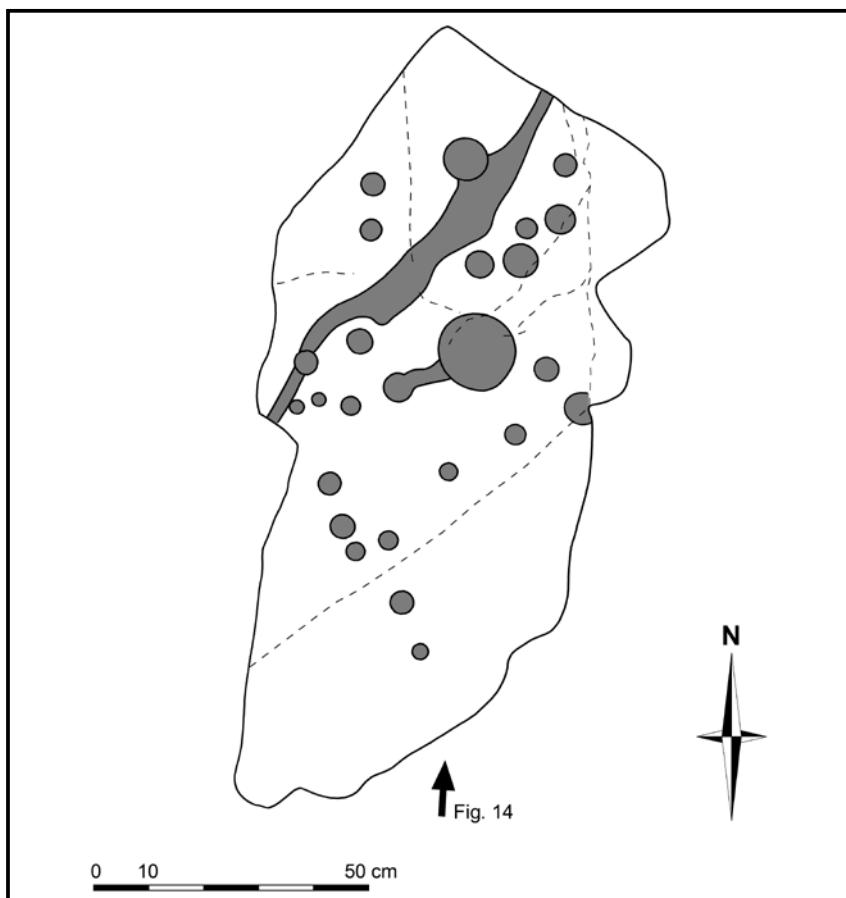


Fig. 15. Esquema dels gravats del Puig Calobrer.

aviat escasses². Pella (1883 p. 21, nota 2) fa constar que En Armadás y Sta. Margarita cerca de Palafrugell se encontraron algunas [destrals] de buen tamaño y negras. Desconeixem el nombre de peces localitzades, ni si es conserva cap d'aquestes, potser una d'elles fou aquella hacha de basalto procedente de Palafrugell que ingressà l'any 1873

2 Volem agrair als responsables del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona (Ramon Buxó i Josep M. Llorens), del Museu de la Pesca de Palamós (Miquel Martí i Núria Teno), i del Museu del Suro de Palafrugell (Josep Espadalé i Àngela Martí) les facilitats donades per poder estudiar el material dipositat als seus fons; a Enric Carreras i a Josep Tarrús, que van localitzar i guardar la destrall de Puig de Rais i ens la van deixar estudiar; a Jordi Massoni, que ens va relatar les circumstàncies i la localització exacta dels materials lítics del paratge dels Torrents, i al posseïdor de la destrall del coll de Morena per haver-nos deixat estudiar aquesta peça excepcional.

al Museu Arqueològic Provincial (Pla Cargol, 1948, p. 173) i que estudiarem més endavant. En tot cas, l'any 1929 Torroella i Plaja esmenta que «[Pella i Forgas] té en poder seu una destral de pedra que fou trobada a Santa Margarida» (Torroella i Plaja, 1929, p. 29). Amb posterioritat, Esteva (1958, p. 70-71) publica el dibuix d'una destral trobada en un hort del carrer de Palamós de la vila; aquesta mateixa destral és publicada posteriorment per Badia (1967, p. 20). Avui dia es conserva al Museu de la Pesca de Palamós, i la descrivim amb més detall a continuació. Més recentment, cal també esmentar les notícies que refereixen la troballa de diversos objectes lítics recollits a l'entorn del probable abric sepulcral del paratge dels Torrents (Badia, 1977, p. 235; Tarrús et al., 1990, p. 34) i al camí de Puig de Rais (Tarrús et al., 1990, p. 34), materials que també estudiarem tot seguit.

Destral de pedra polida del Puig de Ramals (Fig. 16). Es va trobar l'any 2011 al vessant de ponent del Puig de Ramals, en la faixa de terreny desbrossada sota una línia elèctrica (UTM: 31T 516773/4640006). Es conserva al Museu del Suro. Es tracta d'una destral de forma trapezoïdal, que fa 67 mm de llarg, 50.9 mm d'ample i 22.6 mm de gruix. Pesa 110.59 g. La peça presenta diversos cops que afecten el bisell i el taló. Les marques de repicat

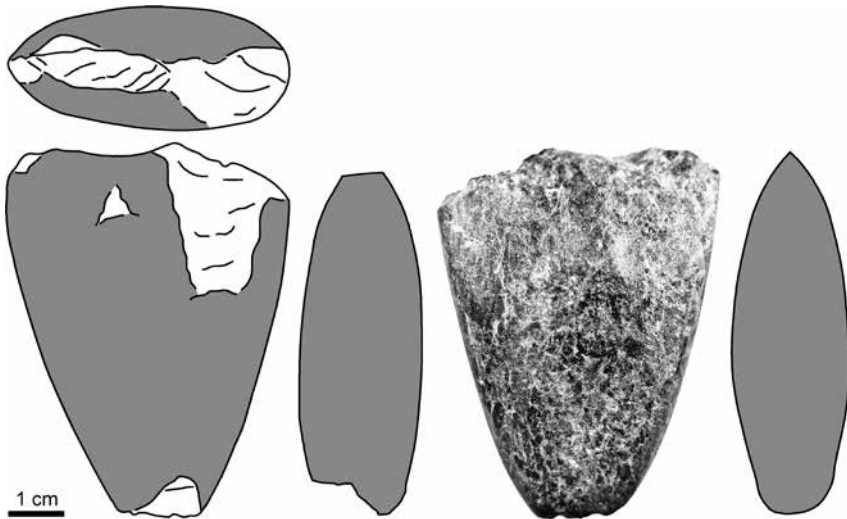


Fig. 16. Destral del Puig de Ramals.

per donar-li la forma són ben clares sota la lupa binocular (x50). El polit per abrasió és ben acabat en els laterals i a les dues cares de la peça. És feta en corniana bretxificada, de color gris verdós; una roca local de la qual hi ha diversos afloraments tant en el massís de Begur com a les Gavarres. Val a dir que els estudis de caracterització realitzats fins ara a Catalunya d'estris polimentats, han posat de manifest que la matèria primera més emprada, i amb molta diferència, és justament la corniana, que s'utilitza àmpliament en jaciments del Neolític antic, com per exemple la Draga (Banyoles, Pla de l'Estany) o Plansallosa (Montagut, la Garrotxa), i del Neolític mitjà, com passa per exemple a les mines de Gavà (Baix Llobregat). La corniana es feia servir d'habitud per a la fabricació d'estris amb bisell (Bofill, Clot & Molist, 2008, p. 50).

Destral de pedra polida del paratge de Farena (Fig. 17). Es va trobar l'any 2004 en un camp de conreu al paratge de Farena (UTM: 31T 515235/4638864). Lledó & Roqué (2005, p. 60) en publiquen una fotografia. Es conserva al Museu del Suro. És una destral de forma trapezoïdal que amida 33.5 mm de llarg per 28.2 mm d'ample i 7.5 mm de gruix. Pesa 10.36 g. Es tracta d'una peça ben acabada. Tot i les petites dimensions de l'estri, es pot classificar com una destral ja que presenta un bisell ben afilat, convex i de perfil simètric. El

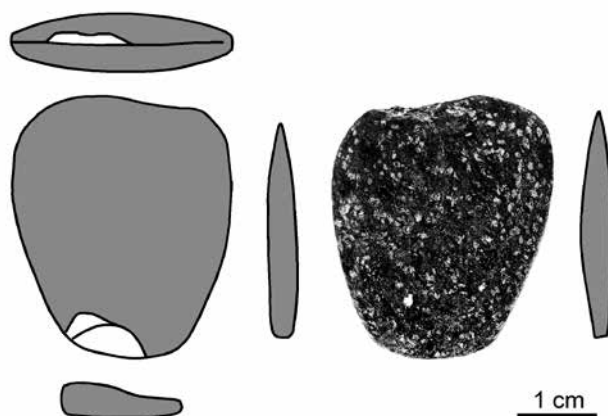


Fig. 17. Destral del paratge de Farena.

taló és truncat. La superfície està ben polida i sota la lupa binocular s'hi reconeixen les marques d'un repicat molt fi, prèvies a l'abrasió. Té alguns impactes i ratllades que afecten la superfície polida, versemblantment produïts després de l'abandonament de la peça. Es va confeccionar a partir d'una corniana retrògrada de color brunenc amb taques grogues. És una roca local, abundantíssima en el sector meridional del massís de Begur i a la part oriental de les Gavarres. Sobre la superfície polida de la destraleta es conserva una pàtina molt lleugera d'òxid de ferro de color vermellós, que ha desaparegut allà on la peça ha patit ratllades i cops posteriors al polit. La presència d'aquesta pàtina pot ser deguda a la precipitació química d'òxid de ferro en el sòl, fet poc probable si es té en compte el context de la troballa. Una altra explicació més plausible és que aquesta peça hagi estat emprada en alguna tasca relacionada amb la preparació i/o aplicació de pigments d'ocre de ferro elaborats a partir d'hematites, mineral molt abundant als massissos de Begur i de les Gavarres.

Destral de pedra polida del carrer de Palamós (Fig. 18). Va aparèixer en un hort del carrer de Palamós. Als anys cinquanta del segle XX, R. Deulofeu la va cedir al llavors Museu del Cau de la Costa Brava, actualment Museu de la Pesca de Palamós, on encara es conserva. Esteva (1958, p. 243) en va publicar un dibuix. Posteriorment, Badia (1967, p. 22) reproduïx aquest mateix dibuix. És un estri de forma triangular que amida 91.7 mm de llarg per 47.7 mm d'ample i 31.7 mm de gruix. Pesa 204.12 g. El taló és arrodonit i les cares estan ben repicades i polides. La peça no presenta bisell, sinó un acabat rom, convex, de perfil asimètric, ben polit, fet que mena a pensar que es pugui tractar d'una eina que va ser emprada com a mà de morter, tal vegada en època moderna. Si bé els estudis anteriors assenyalen que és feta de basalt, en realitat es va elaborar a partir d'una corniana micàcia pigallada de color negrós. És una roca local molt abundant al sector meridional del massís de Begur i a la part oriental de les Gavarres.

Destral de pedra polida del fons del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona (Fig. 19). Ingressada l'any 1873 al Museu Arqueològic Provincial (Pla Cargol, 1948, p. 173), actualment es custodia al MAC-Girona amb el número d'inventari 328. Recollida en un lloc indeterminat del terme municipal, la peça fou donada al museu pel llavors rector ecònom de la vila, mossèn Eugeni Grau (Comissió de Monuments, Llibre d'Actes 1866-1885, sessió de 26 de març de 1873, full 189 verso). Es tracta d'una destal de forma triangular

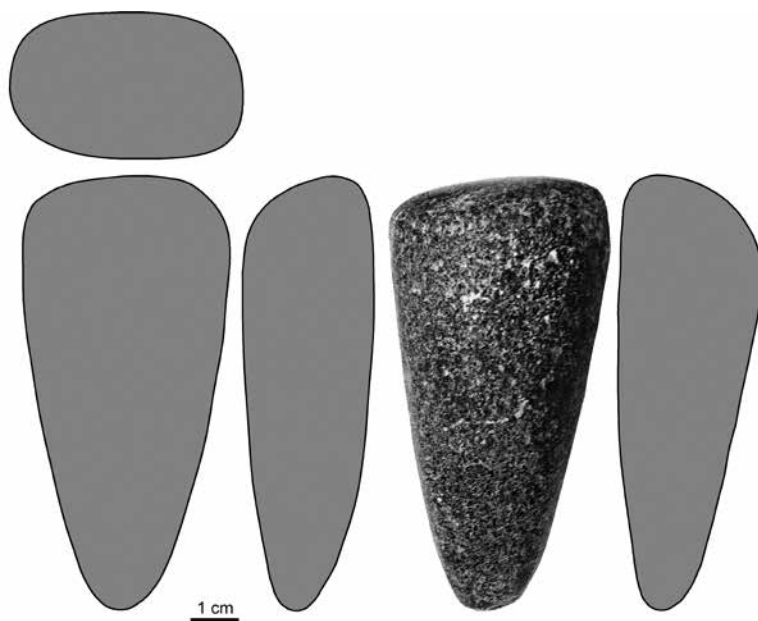


Fig. 18. Destral del carrer de Palamós.

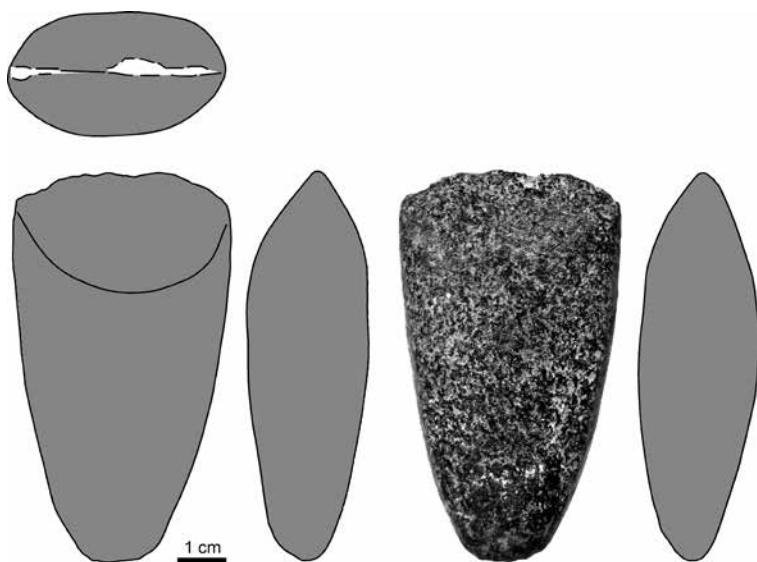


Fig. 19. Destral del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona.

que amida 80.5 mm de llarg per 45.2 mm d'ample i 25.4 mm de gruix. Pesa 136.99 g. Té un taló arrodonit i les cares presenten un repicat homogeni. La zona del tall és ben polida, però el bisell està fet malbé, probablement per l'ús. És feta de corniana micàcia pigallada de color negrós, idèntica a la destral del carrer de Palamós. És una roca local molt abundant al massís de Begur i a les Gavarres.

Destral de pedra polida del coll de Morena (Fig. 20). Va aparèixer al mig d'un abocament incontrolat de runes provinents d'alguna obra, en un camí a prop del coll de Morena. Es conserva al domicili del seu descobridor. Es tracta d'una destral de dimensions grans i d'excel·lent qualitat, de forma triangular, que fa 135.0 mm de llarg, 47.8 mm d'ample i 35.2 mm de gruix. Pesa 361.78 g. Les cares són convexes, de vores arrodonides. El taló és afuat i el tall convex, de bisell simètric però lateralment asimètric. Sota la lupa s'observen marques d'un repicat molt fi previ al polit. La peça va ser molt ben

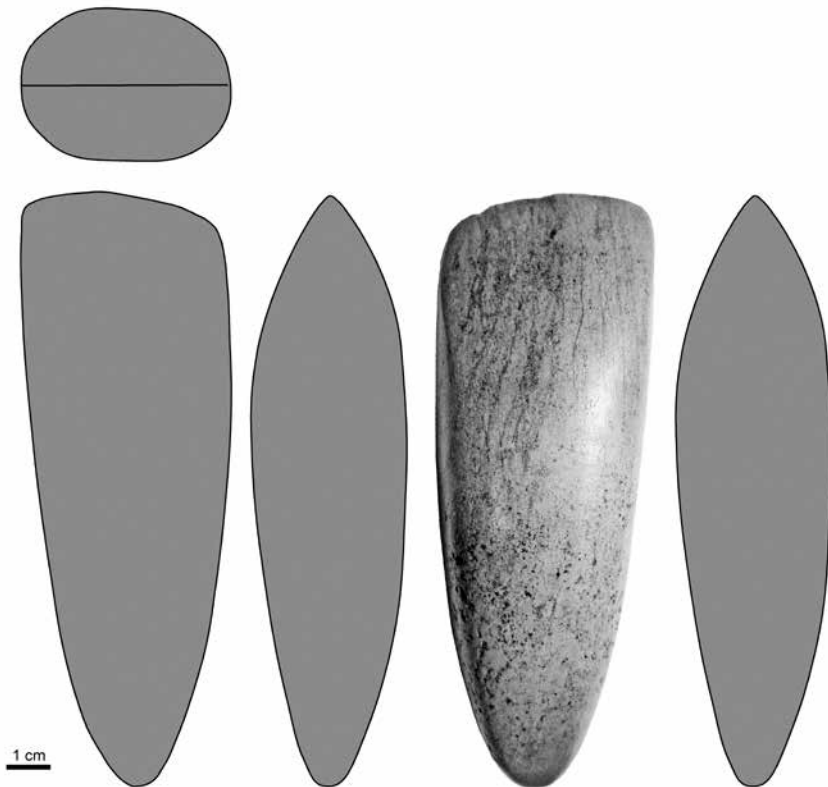


Fig. 20. Destral del coll de Morena.

polida arreu. El taló presenta una patina vermellosa d'òxid de ferro. És elaborada a partir d'una roca metamòrfica de mida de gran molt fina i de color crema, que en alguns punts mostra un bandejat molt prim de minerals màfics amb disposició fluïdal. Probablement, es tracta d'una migmatita rica en feldspat. En qualsevol cas, no és una roca local. Per les dimensions, litologia i acabat, aquesta peça es pot relacionar amb les grans destrals polides que atorgaven un cert prestigi social als seus propietaris, i que no eren emprades com a instruments d'ús quotidià.

Destral del Puig de Rais (Fig. 21). Recollida l'any 1988 per Enric Carreras en el camí que mena a aquest puig, no gaire lluny del dolmen de Can Mina (Tarrús et al., 1990, p. 34). La peça és de forma triangular i fa 143.6 mm de llarg per 68.9 mm d'ample i 35.3 mm de gruix. Pesa 455.77 g. Presenta un taló afuat, força ben repicat, i una zona del tall inacabada, amb un perfil lateralment asimètric.

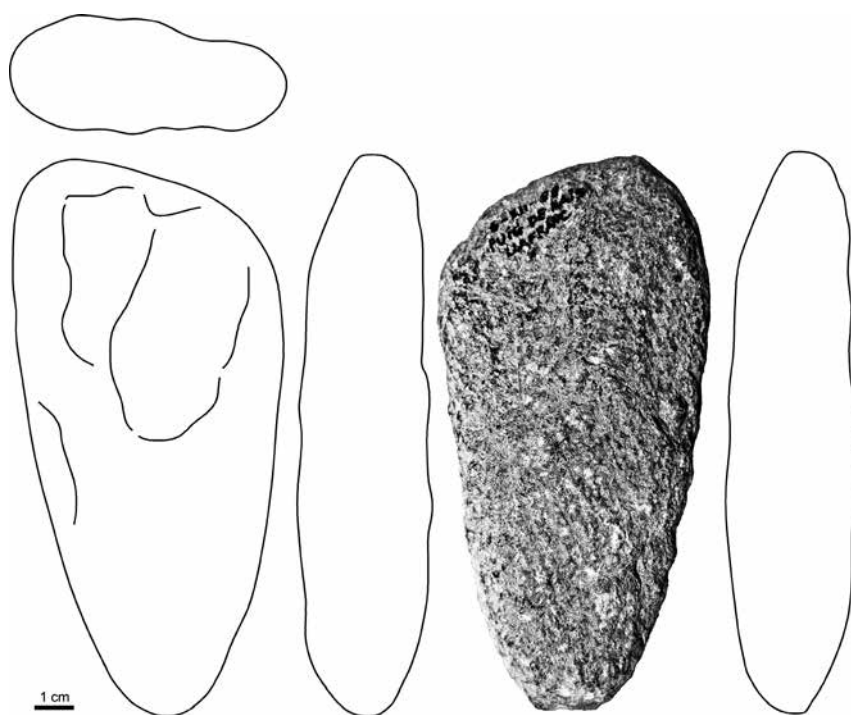


Fig. 21. Destral del Puig de Rais.

Només en una de les cares es nota un polit incipient. Probablement, es tracta d'una destral que es va abandonar abans d'acabar-la. Es va elaborar a partir d'una corniana quarsítica amb biotita i moscovita, de color bru grisós, que presenta un marcat bandejat composicional a base de capes mil·limètriques de quarsita, de color gris clar, i de petites transformades en miques, de tons més foscos. És un tipus de roca molt abundant al massís de Begur, i aflora al mateix Puig de Rais i a l'entorn proper. La peça es conserva al Museu del Suro.

Objectes lítics de l'abric del paratge dels Torrents (Fig. 22). En parlar del possible abric sepulcral del paratge dels Torrents ja hem mencionat les notícies que refereixen el descobriment de diversos objectes lítics recollits en aquest paratge, a l'entorn d'una cavorca o abric natural situat a uns 200 metres a llevant del dolmen de Can Mina. Badia (1977, p. 235) parla d'«un fragment de destral polida, una lasca de sílex i una destraleta o peça votiva de pissarra», mentre que Tarrús et al. (1990, p. 34) esmenten «dues petites peces tallades en pissarra grisenca, probablement prehistòriques i votives. Una té forma lanceolada i l'altra de perfil trapezoïdal». Val a dir que en cap d'aquestes notícies apareixen publicades les imatges d'aquests materials. Retrobats aquests objectes en els magatzems del Museu del Suro, es constata que es tracta d'un conjunt format per quatre peces diferents: un fragment de destral de pedra polida (retolada ML. 005) i un grup de tres peces tipològicament diverses però que comparteixen el fet d'haver estat tallades en pissarra (ML. 006, 007 i 008).

De la destral ML. 005 se'n conserva només un fragment, concretament una part del bisell, que és ben polit i de perfil simètric. Mesura 59.7 mm de llarg per 41.1 mm d'ample i 25.5 mm de gruix. Pesa 78.67 g. Es va elaborar a partir d'una corniana quarsítica amb moscovita, de color bru vermellós; un roca que és molt abundant al massís de Begur i que aflora, per exemple, a l'entorn de la muntanya de Sant Sebastià.

Pel que fa als objectes de pissarra, la peça ML. 006: es tracta d'una plaqueta ovalada, ben polida, que amida 46.3 mm d'alt per 35.5 mm d'ample i 5.6 mm de gruix; pesa 14.24 g. La peça ML. 007 és un objecte lanceolat (que recorda una punta de fletxa) que fa 29.7 mm d'alt per 15.0 mm d'ample i 4.3 mm de gruix, i que pesa 2.31 g. La peça ML. 008 correspon a una lamina trapezoïdal de 23.4 mm d'alt, 16.0 mm d'ample i 6.9 mm de gruix, amb un pes de 4.26 g. A diferència de la plaqueta ovalada, aquests altres

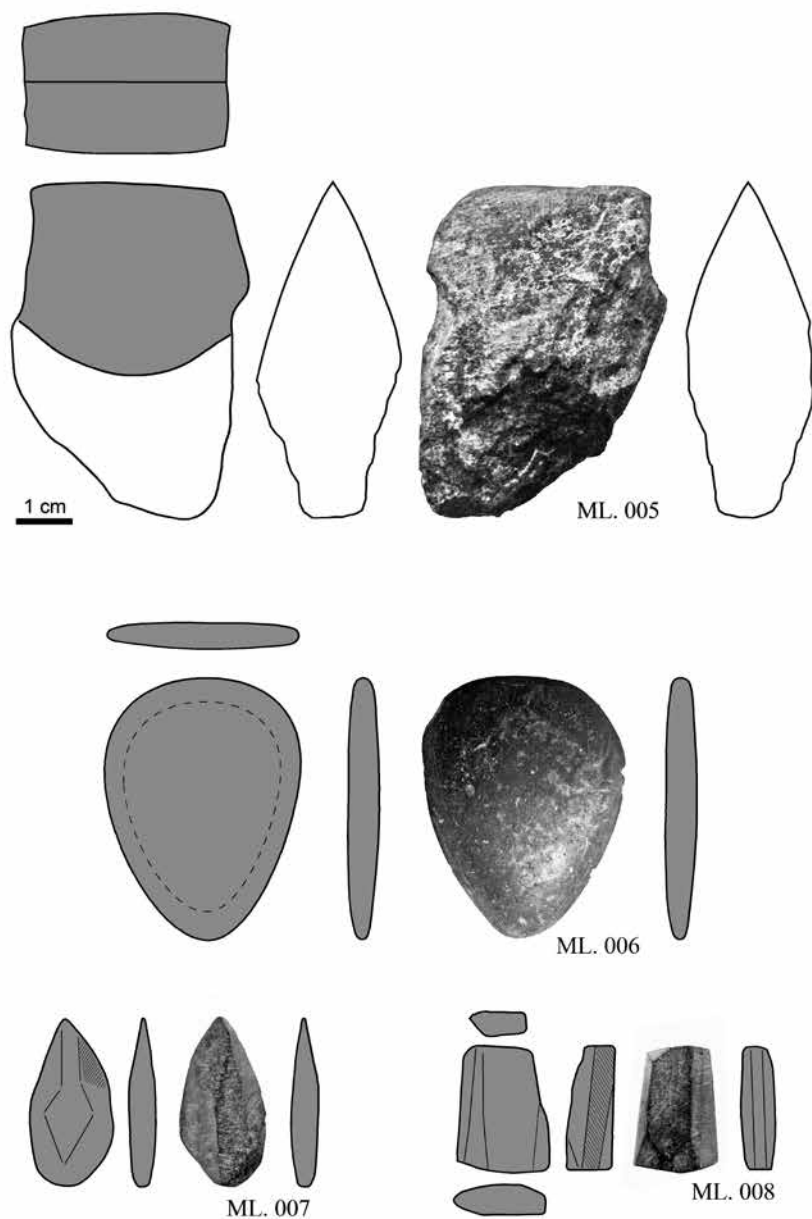


Fig. 22. Objectes lítics de l'abric del paratge dels Torrents.

dos objectes estan poc polits i encara són ben evidents les estries paral·leles del tall en algunes de les seves cares. Tots tres objectes es van elaborar a partir d'una pissarra de color gris; una selecció de matèria primera que, pensem, no pot ser casual i que ens porta a pensar en un ús possiblement votiu o ritual. Aquesta mena de roca és present a les Gavarres, per exemple a Fitor.

BIBLIOGRAFIA

- BADIA-HOMS, J. (1967). "Una destrala neolítica trobada a Palafrugell". *Revista de Palafrugell*, 67, (1967), p. 20.
- BADIA-HOMS, J. (1968). "La restauració del dolmen de Can Mina dels Torrents". *Revista de Palafrugell*, núm. 10, (1968), p. 5-6.
- BADIA-HOMS, J. (1977). *L'arquitectura medieval de l'Empordà, I Baix Empordà*. Girona: Diputació de Girona, 1977. 483 p.
- BADIA-HOMS, J. (1981). "L'Empordà". Dins: *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, IV. Barcelona: Fundació Enciclopèdia Catalana, 1981, p. 318-492.
- BADIA-HOMS, J. (1982). "Alguns retalls de la història de Palafrugell". Dins: *Palafrugell*, ahir. [Palafrugell]: Ajuntament de Palafrugell, 1982, p. 8-10.
- BOFILL, M.; CLOP, X.; MOLIST, M. (2008). "Utilitatge macrolític en els nivells neolítics de l'assentament de la caserna de Sant Pau". *Quarhis*, 4 (2008), p. 48-51.
- CANER, P. (1983). *La vall de Calonge*. Sant Feliu de Guíxols: Gràfiques Bigas, 1983. 241 p.
- CARRERAS, E.; TARRÚS, J. (2011). "Les coves de Calonge (Baix Empordà) revisitades". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 52 (2011), p. 51-73.
- ESTEVA, L. (1957). "Prehistoria de la comarca guixolense (contribución a su estudio) I". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XI (1957), p. 163-263.
- ESTEVA, L. (1958). "Prehistoria de la comarca guixolense (contribución a su estudio), II". *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XII (1958), p. 173-244.
- ESTEVA, L. (1964a). "El dolmen de Can Mina dels Torrents". *Revista de Palafrugell*, 6-7 (1964), p. 5.
- ESTEVA, L. (1964b). *Sepulcros megalíticos de las Gabarras (Gerona)*, I. Gerona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas; Servicio de Investigaciones arqueológicas de la Diputación de Gerona, 1964. (Corpus de Sepulcros Megalítico. España; 3).
- ESTEVA, L. (1965). *Sepulcros megalíticos de las Gabarras (Gerona)*, II. Gerona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas; Servicio de Investigaciones arqueológicas de la Diputación de Gerona, 1965. (Corpus de Sepulcros Megalítico. España; 4).
- ESTEVA, L. (1970). *Sepulcros megalíticos de las Gabarras (Gerona)*, III. Gerona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas; Servicio de Investigaciones arqueológicas de la Diputación de Gerona, 1970. (Corpus de Sepulcros Megalítico. España; 5).
- ESTEVA, L. (1978). "Sepulcros megalíticos de las Gabarras. Noticias complementarias". *Cypsela*, 2, p. 55-89.
- LLEDÓ, D.; ROQUÉ, C. (2005). *El medi natural de Palafrugell*. Palafrugell: Ajuntament de Palafrugell; Diputació de Girona, 2005. 232 p. (Quaderns de Palafrugell; 14).

MONUMENTS MEGALÍTICS I UTILATGE LÍTIC...REVISIÓ DE LES ANTERIORS

- OLIVA, M. (1947-1951). "Exploració d'un abric prehistòric a les Gavarres, terme de Calonge". Dins: Miscel·lània Puig i Cadafalch, I. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1947-1951, p. 169-172.
- PELLA i FORGAS, J. (1883). Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del Noreste de Cataluña. Barcelona: Luis Tasso y Serra impresor, 1883. Edició facsímil Olot: Aubert Impresor, 1980. 788 p.
- PLA CARGOL, J. (1948). "Comisión Provincial de Monumentos. Un siglo de actuación (Memoria)". Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, III (1948), p. 145-192.
- Pla Especial de Protecció i Intervenció en el Patrimoni Històric de Palafrugell (PEPIPHP). Catàleg. (2007). Ajuntament de Palafrugell.
- ROQUÉ, C.; PALLÍ, L. (1991). "Modelat del massís de Begur". Estudis del Baix Empordà, 10 (1991), p. 5-48.
- ROQUÉ, C.; PALLÍ, L.; TARRÚS, J.; CARRERAS, E. (1995). "Aportacions al coneixement dels gravats prehistòrics dels massissos de les Gavarres i de Begur (Girona)". Estudis del Baix Empordà, 14 (1995), p. 77-90.
- TARRÚS, J.; BADIA, J.; BOFARULL, B.; CARRERAS, E.; PIÑERO, M-D (1990). Dòlmens i menhirs. 48 monuments megalítics del Baix Empordà, el Gironès i la Selva. Figueres: Gràfiques Montserrat, 1990. 181 p. (Guies del Patrimoni Comarcal; 8).
- TOLEDO, A.; AGUSTÍ, B. (1987). "Les coves de Calonge. Estudi dels materials arqueològics que s'hi van trobar". Estudis sobre temes del Baix Empordà, 6 (1987), p. 11-41.
- TORROELLA i PLAJA, M. (1929). Història de Palafrugell i la seva comarca. Igualada: Imp. Pere Bas i Vich, 1929. 196 p.

FONTS DOCUMENTALS

- Arxiu del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona (MAC-Girona): Fons Comissió de Monuments. Llibre d'Actes 1866-1885.